

Inledning

Av Britt Liljewall

När jag i mitten av 1980-talet började min forskarutbildning i historia vid Göteborgs universitet möttes mina vaga avhandlingsplaner av skepsis. Jag ville undersöka 1800-talets agrara förändringar med hjälp av studier av ”vanligt folk” och deras ”vardagsliv” och bygga mina studier på ”individuella livsberättelser”. Invändningarna mot mina planer handlade inte om ointresse för vanligt folk, men väl om ointresse för inriktningen på enskilda människor och berättelser. Obemärkta individer underkändes som historiska aktörer och deras livshistorier utdömdes som källor. Berättande betraktades som ovetenskapligt. Och hur skulle jag tackla frågorna om representativitet? Och hur skulle jag förklara samhällelig förändring?¹

Efterhand förstod jag att det bakom invändningarna fanns skillnader i synen på historien och historieskrivandet. Mina planer var svåra att placera in i det paradigmskifte som vid denna tid pågick på institutionen. I det nya som skulle etableras fanns visserligen ett intresse för ”historia underifrån”, men när det gällde hur denna kunde fångas och tolkas skilde sig åsikterna. Mina skeptiker såg inte vanligt folk som samhälleliga aktörer utan som anonyma byggstenar i teoretiskt konstruerade strukturer och metodiskt utformade kohorter. Tolkningarna förankrades i samhällsvetenskapliga teorier med nyckelord som representativitet, generella förklaringar och objektivitet. Både berättande och individperspektiv förknippades dessutom med en förlegad historieskrivning. I grunden handlade konflikten om historia som humaniora eller som samhällsvetenskap.

Jag var nog inte ensam om att möta denna typ av motstånd, men kanske var motståndet vid min institution ovanligt starkt på grund av en pågående maktkamp. Det var en uppgörelse inte bara med den traditionella historiens berättande framställningar om kungar, krig och eliter utan också med den källkritiska skolans efterhand allt introvertare (ut)värderande av – oftast medeltida – dokument. Nu skulle äntligen modernare tider och aktuella samhällsfrågor ta över – något som ju redan skett på många andra håll. His-

¹ Skildringen av förhållandena på institutionen är min högst subjektiva tolkning. Andra inblandade kan naturligtvis ha uppfattat dem och minnas dem på andra sätt.

toria uppifrån och inifrån skulle ersättas med historia *underifrån och utifrån*. Jag däremot argumenterade för historia *underifrån och inifrån*.²

Mina avhandlingsplaner uppstod naturligtvis inte i ett vakuum. Inom oral history, historisk antropologi, delar av Annales-skolan, Alltagsgeschichte, hermeneutik, begreppshistoria, linguistic turn, dekonstruktivism och mentalitetshistoria ifrågasattes vid denna tid olika delar av det samhällsvetenskapliga historieparadigmet.³ I vissa av de alternativa synsätten betonades just det jag eftersökte: narrativer, motsägelser, individer, nyanser och komplexitet. Och inte minst historisk förståelse i stället för förklaring – och historisk sannolikhet i stället för Sanningen.

*

Att mycket hänt sedan mitt avhandlingsperspektiv blev ifrågasatt insåg jag vid konferensen "Folkligt skrivande 1750–1950. Dagböcker som källor till vardagligt liv och emancipatoriskt skrivande" i Åbo hösten 2023. Inläggen som presenterades var varierade, diskussionerna var givande och stämningen god. Dagarna i Åbo illustrerade att idag ses studier underifrån och inifrån – folkliga mikrostudier – som naturliga och värdefulla inslag i den mångfald av perspektiv som behövs för att vi skall kunna forma och skapa allt bättre historiska bilder. Det handlar inte om ett perspektiv som utesluter andra, utan om ett perspektiv som kompletterar och berikar. Konferensen kan sägas ha vilat på två ben. Dels diskuterades den aktuella situationen för det äldre folkliga skrivandet, särskilt dagböcker, som fysiska föremål, som *artefakter*. Dels presenterades aktuell forskning med folkligt dagboksskrivande som *källmaterial*.

I denna antologi presenteras konferensbidragen från Åbo, men vi får också ta del av Irene Flygares analys av tre bondedagböcker från 1700-talets slut till 1800-talets början. Hon "tillfrågar" och "sönderdelar" dessa med hjälp av begrepp som *kontroll*, *flit* och *självreflektion*. Detta är ord som anses centrala för den period av omvälvande förändringar som brukar kallas revolutionernas tid. Irene Flygare lyckas visa att begreppen är högst relevanta för kolaren Pehr Jonsson, bonden Pehr Jansson och torparen Anders Fast. På så vis – med hjälp av det äldre folkliga skrivandet – blir de historiska förändringarna formade också underifrån och inifrån.

² Den australiensiske historikern Martyn Lyons ser på den historiografiska utvecklingen under 1900-talets andra hälft på liknande sätt som jag. Han talar om det samhällsvetenskapliga paradigmet ("underifrån och utifrån") som "old history from below". Inifrånperspektivet, då man bearbetar och sätter tilltro till egenformulerade folkliga källor, kallar han "new history from below". Jfr Lyons 2013.

³ Bland ifrågasättningarna fanns också ett kvarlevande intresse för "folkminnen" inom folklivsforskningen. Denna linje hotades dock från 1960-talet och framåt av ett växande intresse för samtidsdokumentation och universitetsämnet bytte namn till etnologi. Jfr t.ex. Myrdal 2009.

FOLKLIGA DAGBÖCKER SOM ARTEFAKTER

Problemen när det gäller samlande, bevarande och tillgängliggörande av det folkliga skrivandets *fysiska lämningar* är stora, och behovet av att ventilerade dessa problem var en av orsakerna till att konferensen i Åbo kom till stånd. De bevarade folkliga dokumenten – dagböckerna, självbiografierna, breven, vykort, vishäften, receptsamlingarna – är ofta privatägda och dessutom spridda över landet. De återfinns – i de fall då de överhuvudtaget är bevarade – huvudsakligen i privata hem men ibland också hos hembygdsföreningar och på lokala och regionala museer. ”Ågandesituationen” innebär stora skillnader jämfört med mer traditionellt historiskt källmaterial, ofta format utifrån och uppifrån. ”Det offentliga” dokumentationsbehov – statens, kyrkans, regionernas och kommunernas – skapar och formar innehållet, men ger också genom ett reglerat och finansierat arkivsystem fysiskt skydd åt sina informationsbärande dokument. Sådant skydd saknas för de folkliga artefakterna. Detta skapar en ur min synvinkel olycklig obalans mellan trygga och tillgängliga offentliga källor och otrygga och svårångade privata sådana, en obalans som i förlängningen påverkar våra historiska bilder.

Obalansen mellan offentligt och privat källmaterial när det gäller samlande, bevarande och tillgängliggörande är naturligtvis inget nytt problem. Och arbete för att minska obalansen har mer eller mindre kontinuerligt gjorts, inte minst vid de regionala museerna. Ibland har också lite mer koncentrerade satsningar kommit till stånd. Exempelvis togs under 1980-talet Nordiska museet initiativ till att öka kunskapen om och tillgängligheten för folkliga dagböcker. I en omfattande artikel med titeln ”Bondedagböcker” redogjorde Jonas Berg och Janken Myrdal för problemen på ett sätt som känns högst aktuellt också idag. Ett transkriberingsprojekt inom vilket dagböcker som fanns i de egna samlingarna skrevs av genomfördes också. Och i början av 1990-talet publicerades *Svenska bondedagböcker* med underrubriken *Ett nationalregister*. I detta finns information om cirka 350 folkliga dagböcker med olika sorts ägare och spridda över landet. En del av dessa var sådana som förvarades på museer och i arkiv, men många fanns också hos hembygdsföreningar och i privata hushåll.⁴

Och för tillfället pågår alltså i Sverige ytterligare ett artefaktinriktat folkligt dagboksprojekt, denna gång med Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur som initiativtagare och – till skillnad från i tidigare projekt – med digitalisering som redskap. Projektet presenteras närmare av Irene

⁴ Bergs och Myrdals artikel publicerades i Kungl. Gustav Adolfs Akademiens årsskrift *Saga och sed* 1981. Här finns närmare 40 bondedagböcker presenterade, huvudsakligen sådana som behandlats i tryckt hembygdslitteratur eller ingår i Nordiska museets egna samlingar. Avskrifterna finns idag, ibland tillsammans med originaldokumenten, i serien SBD. Totalt ingår närmare 80 folkliga dagböcker i denna. Bondedagboksregistret finns i Larsson 1992.

Flygare och Simon Langwagen i den avslutande artikeln i denna bok.⁵ I bakgrunden finns en uttalad rädsla för vad som hänt med de ”otrygga” folkliga artefakterna som presenterades i *Svenska bondedagböcker* under de dryga 30 år som gått sedan registret kom ut. Att riskerna är stora visar ett exempel från Västergötland.

År 1992 presenterades 72 västgötska dokument i *Svenska bondedagböcker*. 30 av dessa uppgavs finnas hos hembygdsföreningar eller hos privatpersoner, låt oss kalla det i ”privat ägo”. De övriga fanns på lokala och regionala arkivinstitutioner. När jag våren 2022 hörde av mig till de i registret uppgivna kontaktpersonerna för de 30 dagböckerna i privat ägo och frågade var dokumenten fanns och vem som ansvarade för dem idag blev resultatet nedslående.⁶ För 19 av de 30 dagböckerna i privat ägo blev kontaktpersonernas svar att de inte visste. Nästan två av tre av de en gång kända och registrerade folkliga dagböckerna från Västergötland verkade alltså ha fallit i glömska, försvunnit eller hamnat ”på vift” under de senaste 30 åren. De stora hoten tycks vara generationsskiften i ägarfamiljerna och ordförandeskiften i ägarföreningarna. Mina siffror från Västergötland är osäkra och bör kontrolleras, men de tycks mig inte desto mindre skrämmande!

Den andra bakgrundsfaktorn för räddningsaktionen för de folkliga dagböckerna från Kungl. Gustav Adolf Akademiens sida har samband med den pågående digitaliseringsvägen. I takt med att allt mer av det offentliga källmaterialet digitaliseras och görs tillgängligt på nätet, hotar tillgänglighetsklyftan som redan finns mellan utifrån-materialet och det folkliga inifrån-materialet att vidgas ytterligare. Och om de folkliga dagböckerna saknas ”på nätet”, det vill säga på den plattform för källsökande som börjat bli dominerande bland forskare på olika nivåer, så kommer också inifrånperspektivet att saknas. Och vi vill väl knappast ha en historia enbart formad uppifrån-utifrån? Men hur skall man gå tillväga för att minska klyftan?

*

Konferensen i Åbo inleddes med att Susanne Österlund-Pötzsch från Svenska Litteratursällskapet i Finland berättade om beståndet av dagböcker i sällskapets arkiv. Hon gav oss en god bild av vad som arkiverats under årens lopp. Man kan ana en viss social snedvridning i samlingen, även om det folkliga och de obemärkta skribenterna också finns representerade. Man kan också ana att bakom insamlandet och vårdandet har det funnits ett intresse för det dramatiska och avvikande på bekostnad av det vardagliga och triviala. Och just så ser det troligen ut på de flesta kulturhistoriska institutioner.

⁵ Kungl. Gustav Adolfs Akademien talar om projektet som ”Digitaliseringsprojektet” och den konferens som ligger till grund för denna antologi är delvis kopplad till detta.

⁶ De jag vände mig till var antingen de personer/föreningar som uppgivits i registret eller i de fall då dessa avlidit människor som stod i nära relation till dem.

Bilderna från dagboksbeståndet i Svenska Litteratursällskapets arkiv bildade en tankeväckande bakgrund till andra inlägg om bevarande och tillgängliggörande av folkliga dagböcker.

I den kanadensiska agrarhistorikern Catharine A. Wilsons keynote-föreläsning – som skedde via länk – var bevarandet och tillgängliggörandet huvudtemat. Hon presenterade databasen ”Rural Diary Archive”, som hon initierat och byggt upp vid University of Guelph i Toronto. I denna ingår cirka 250 digitaliserade folkliga dagböcker skrivna i delstaten Ontario under perioden 1800–1930. Originaltexterna har inte bara skannats in utan dessutom transkriberats och försetts med kontext kring författaren, tiden och platsen. Arbetet har genomförts med hjälp av så kallad medborgarforskning. Frivilliga från olika delar av den engelskspråkiga världen har – efter en kortare utbildning – genomfört transkriberingarna och kringforskningen. Sedan dokumenten väl blivit inskannade har allt arbete kunnat ske ”online”.⁷

Simon Langwagen, verksam vid Dalarnas museum, presenterade hur arbetet med att digitalisera folkliga dagböcker gått till vid hans museum. Här har man skannat in ett tjugotal dokument och publicerat dessa tillsammans med korta introduktioner på nätet, närmare bestämt på museiplattformen Digitalt Museum. Dessutom har digitaliseringsarbetet skapat ringar på vattnet. Nya dokument har dykt upp och kunnat införlivas i skanningsarbetet – och ibland också i museisamlingarna. Liknande digitaliseringsarbete pågår nu vid ytterligare fyra regionala museer.⁸

I det svenska projektet har dagboksoriginalen alltså inte transkriberats, åtminstone inte ännu. Det svåra och tidskrävande avskriftsarbetet, som naturligtvis är mycket värdefullt för både läsbarhet och sökbarhet, har fått vänta. Kanske kan medborgarforskare och arbete ”online”, liksom i det kanadensiska dagboksprojektet, bli verklighet i nästa etapp och lösa transkriberingsbehovet också här? Hittills har man dock fokuserat på att rädda de otrygga originaltexterna för framtiden, något som genom digitaliseringsmöjligheten kan ske samtidigt som originaldokumenten kan förbli där de innehållsligt och etiskt hör hemma, det vill säga så nära sitt ursprung som möjligt.

FOLKLIGA DAGBÖCKER SOM HISTORISKA KÄLLOR

På Åbokonferensen uppmärksammades också de folkliga dagböckerna som *historiskt källmaterial*, och de empiriska studier som presenterades tycks mig på ett värdefullt sätt illustrera det folkliga skrivandets vetenskapliga möjligheter. Folkliga dagböcker kan

⁷ Dagböckerna är publicerade på <https://ruraldiaries.uoguelph.ca/home>.

⁸ De inblandade museerna är Hälsinglands, Gävleborgs, Sundsvalls och Västergötlands. Det handlar om arbete som, liksom det vid Dalarnas museum, ingår i Kungl. Gustav Adolfs Akademiens digitaliseringsprojekt. Antalet äldre svenska folkliga dagböcker som i fulltext lagts ut på nätet uppgår våren 2025 till cirka 500 stycken.

- *fylla tomrum*, det vill säga kasta ljus på förhållanden som saknar belysning i mer traditionellt källmaterial.
- avslöja existensen av *skilda strukturer* och sambanden mellan dem.
- *ifrågasätta tidigare tolkningar* och ställa nya öppna frågor.

*

Catharine A. Wilson anknöt i sin keynote-föreläsning inte bara till artefakt-problemen utan också till sitt empiriska arbete *Being Neighbours*. I detta analyserar hon mer än hundra dagböcker från agrara hushåll i provinsen Ontario under perioden 1830 till 1960. Hon lyfter fram ett centralt, men i traditionellt källmaterial osynligt inslag i den agrara ekonomin, nämligen de omfattande kollektiva arbetsbytena som skedde mellan grannar och utan inblandning av penningekonomi.⁹ I dagböckerna från Ontario, som liksom de svenska är inriktade på försörjning, mänskliga möten och fysisk rörlighet, är arbetsbytena väl dokumenterade. Wilson kallar – med en blinkning till arbetet i en bikupa – arbetsmötena för ”bees”. De ägde rum för att exempelvis resa hus, tröska säd och klippa får. Och de kollektiva arbetsbytena i Ontario visar sig ha fortsatt långt in på 1900-talet. De ägde alltså inte bara rum i en självhushållande agrarkultur utan parallellt med och sammanflätat med penninghushållning och marknadsanknytning.¹⁰

Wilson's studie tycks mig öka vår förståelse för bondekulturens ekonomiska men också kulturella överlevnadsförmåga under den så kallade moderniseringen. Två av det folkliga skrivandets vetenskapliga kapaciteter blir synliga. Dagböckerna kan fylla tomrum och de kan synliggöra inte bara *en* vardaglig struktur utan hålla *flera* sådana i luften samtidigt. Det sista skapar möjligheter att upptäcka samtida existens och vardaglig samverkan mellan vad som brukar kallas ”traditionell” kultur och ”modern”. I studier genomförda på mer abstrakta nivåer är detta omöjligt. Där hamnar tolkningarna alltför lätt i dikotomiernas antingen/eller, och detta leder till förenklade och i förhållande till livets egen komplexitet falska bilder.

De folkliga dagböckernas kapacitet att fylla tomrum blev synlig också i språkvetaren Ann-Catrine Edlunds bidrag vid konferensen. Den språkhistoriska utvecklingen har i alltför hög grad byggt på tryckt källmaterial format inte bara ur manliga utan också ur privilegierade gruppers perspektiv. De folkliga dagböckerna ger oss möjligheter att studera språkhistoriska frågor ur helt andra och bredare sociala perspektiv. Med hjälp av den omfångsrika Kågeträskdagboken, skriven av två kvinnor i norra Västerbotten runt sekelskiftet 1900, ger Edlund exempel på kvinnornas *språkliga identifiera-*

⁹ En förklaring till tystnaden i källmaterial format utifrån-uppifrån var naturligtvis att arbete av denna typ var omöjligt att beskatta.

¹⁰ Wilson 2018. Med tanke på det stora antal dagböcker som ingår i studien borde den kanske kallas kollektivbiografisk.

tion, så som den kommer till uttryck exempelvis i deras stavning. Hur djupt ner bland folk nådde egentligen försöken uppifrån när det gällde att normera denna? Och i vilka situationer användes det normerade språket? Edlund belyser också relationen mellan *social identifikation* och bruket av inofficiella personnamn. Här finner hon tydliga, men förväntade, skillnader när det gällde att benämna män och kvinnor.

Till skillnad från i de flesta andra konferensinlägg använder Edlund alltså en enda dagbok i sin studie. Hon liknar den vid en ”vattendroppe”, och åtminstone mina associationer går till något som knappast kan isoleras från sin omgivning. Frågor kring dagboksforskning på *bredden*, byggd på ett större antal dokument och tendens till kollektivbiografiska metoder (jfr Wilsons studie om arbetsbyten) och dagboksforskning på *djupet*, byggd på enstaka dokument och möjlig inriktning också mot livshistoriskt berättande, aktualiseras.

De folkliga dagböckerna kan alltså belysa historiska förhållanden som annars är svåra att upptäcka. De kan i bästa fall också fånga vardagsliv med en detaljrikedom, bredd och skärpa som ökar förståelsen för aktörernas val och agerande. Biologerna Tommy Lennartson och Anna Westin visar i sitt innehållsrika bidrag hur det förindustriella jordbruket kan ha fungerat på hushållsnivå. De analyserar – med naturvetenskapens förkärlek för modeller – i ett av sina exempel sambanden mellan fyra olika sektorer som ”domäner”. Det gäller hushållets ekologiska resurser, tekniska utveckling, marknadsanknytning och sociala relationer. Genom mångfaktorsanalysen skapas en komplexare och därmed sannolikare bild av vad som påverkade agerandet än den vi är vana att möta. Genom att närma sig vardagen tvär- eller mångvetenskapligt fångar de bilden av det klassiska ”äng är åkers moderjordbruket” med en komplexitet som tycks mig relevantare än i tidigare studier. Lennartson och Westin använder alltså dagböckerna för att ifrågasätta den äldre forskningens förenklade och alltför endimensionella bilder. Detta inbjuder till fortsatt forskning.

TILLBAKA TILL AVHANDLINGSARBETET

Men hur gick det då med mina avhandlingsplaner för 40 år sedan? Efterhand upptäckte jag att det också på min institution fanns öar av acceptans för mitt synsätt. Jag hittade det stöd jag behövde och lyckades tack vare detta genomföra de flesta av mina planer.¹¹ Avhandlingen fick titeln *Bondevardag och samhällsförändring*. Och i slutändan upplevde jag att de obemärkta individerna, inifrånperspektivet och berättelserna blev godkända också av en del av mina skeptiker.

¹¹ Främst kom stödet från professor Bo Stråth, som också kom att bli min handledare.

Fig. 1. Fram- och baksida på den 13-årige Olof i Tränghults dagbok från 1840. På framsidan – till höger i bild – har Olof avbildat och skrivit ned en ramsa om Tjugondag Knut, han som markerar julens slut. Om Knut skriver Olof: "han wälfer ut båd stop o glas. Knut du är ett as". På baksidan av häftet – till vänster i bild – har Olof inspirerats av en helt annan berättarsfär. Här avbildas den babyloniske kungen Nebukadnessar, vars dröm om trädet som växer upp i himlen finns i Bibeln. Olof kopplar samman sina två figurer: "Nebuzad Nesad såg uti en sun ett stort högt träd och Knut såg en stor Öltönna." I nederdelen av omslaget dokumenterar Olof gårdens djur och årets skördeutfall på Tränghult.

I avhandlingen kom tre folkliga dagböcker, skrivna under det föränderliga 1800-talet, att stå i centrum. De är skrivna av unga bondpojkar från Västergötland, Olof Andersson i Tränghult på 1840-talet, Lars Andersson i Nyckleby på 1860-talet och Erik Eriksson i Rustorp på 1890-talet (fig. 1). De två första dagböckerna fanns vid denna tid i "privat ägo", medan den sista förvarades på ett regionalt arkiv. Idag befinner sig alla tre dokumenten i "tryggt" arkivför-

var.¹² Olof i Tränghult kämpade 1840 med de materiella förutsättningarna för skrivandet och kommenterade sina egna artefaktproblem: "Det är skit att icke riktig penna hafva." Papper och penna krävde ju kontanter och sådana var en bristvara i Olofs miljö. Hans dagbok är skriven på lösa blad av lumppapper som bundits samman i efterhand. Lars i Nyckleby hade 1862 ett mer avslappnat förhållande till sitt skrivande: "Vänd på bladet se mera sladder skit från ett dagblad." Lars dog endast 17 år gammal och hans anteckningar sparades och bands samman i vackert skinn av en av hans bröder. Det blev två psalmboksmå volymer. För Erik i Rustorp fanns 1895 inga artefakt hinder förbundna med skrivandet. Han skrev i en inköpt färdigbunden anteckningsbok – och skulle snart börja på folkhögskola och lära sig att skriva diskussionsprotokoll.

De vardagssfärer jag försökte belysa och förstå – inte besvara och förklara – med hjälp av de tre pojkdagböckerna kretsade kring tidsuppfattningen och vardagsrytmen, arbetet och levnadsstandarden, den geografiska rörligheten och de sociala kontakterna. Skillnaderna inte bara mellan skrivandets förutsättningar utan också mellan vardagslivet i de tre dagböckerna var stora, men naturligtvis ger inte dagbokstexterna några säkra svar på de övergripande samhällseliga förändringsfrågorna. Pojkarna och deras vardagar var ju varken representativa, genomsnittliga eller jämförbara. De kom från olika sociala skikt även om alla tre hörde hemma bland de självägande bondehus-hållen. De levde inte bara i olika tider utan också i trakter med olika förutsättningar för överlevnaden. Olof levde i sydsvensk skogsbygd och familjen var beroende av "binäringar". Lars och Erik levde i västgötsk slättbygd, där jordens brukande täckte en större del av försörjningen.

Det viktigaste i mina studier i de tre pojkdagböckerna tycks mig vara att de gav mig underlag för att ifrågasätta – inte kullkasta – tidigare bilder av 1800-talets förändringar. Ofta fick jag möjlighet att med dagböckernas hjälp "väsas" frågorna – och sedan lämna dem öppna för fortsatt forskning. I dagböckernas vardagar synliggjordes strukturell mångfald och successiva förskjutningar snarare än strukturell enfald och plötsliga brott. Gammalt och nytt – tradition och förändring – existerade sida vid sida och sammanflätade med varandra. Proportionerna mellan dem tycks förskjutas över tid, men i det längsta utan att reträttvägarna behövde upplevas som helt stängda.¹³ Möjligen var det just tillgången till flera levande strukturer som skapade den trygghet som gjorde det möjligt att börja satsa på det nya, att våga förändring. Är det kanske så en sannolik bild av historisk förändring ser ut?

¹² Olof Anderssons dagbok kallas efter hemsöcknen för *Toarpsdagboken* och originalet förvaras idag på Borås kommunarkiv. Lars Anderssons dagbok – *Upphäradsdagboken* – finns på Västergötlands museum i Skara. Erik Erikssons dagbok – *Gärdhemsdagboken* – förvaras i "Rudbergs samling" på Stifts- och landsbiblioteket i Skara. Alla tre väntar på att bli inskannade och digitaliserade.

¹³ Mer utvecklade reflektioner kring historisk förändring finns i Liljewall 2003.

REFERENSER

- Berg, Jonas & Myrdal, Janken, 1981: "Bondedagböcker". *Saga och Sed. Kungl. Gustav Adolfs Akademiens årsbok*. Uppsala.
- Larsson, Bo, 1992: *Svenska bondedagböcker. Ett nationalregister*. Nordiska museet. Stockholm.
- Liljewall, Britt, 1995: *Bondevardag och samhällsförändring. Studier i och kring västsvenska bondedagböcker från 1800-talet*. Göteborgs universitet. Göteborg.
- Liljewall, Britt, 2003: "Tradition som moderniserande kraft. Alternativa mönster för historisk förändring". *Rig* 2000:3.
- Lyons, Martyn, 2013: "A New History from Below?". *White Field, Black Seeds. Nordic Literacy Practices in the Long Nineteenth Century*. Ed. Anna Kuismin & M. J. Driscoll. *Studia Fennica Literaria* 7. Helsinki.
- Myrdal, Janken, 2009: *Spelets regler i vetenskapens hantverk. Om humanvetenskap och naturvetenskap*. Stockholm.
- Wilson, Catharine A., 2018: *Being Neighbours. Cooperative Work and rural culture, 1830–1960*. Montreal.